

Vestervig fra 1850-1900

Ved H. A. RIIS-OLESEN

INDTIL 1850 var der kun få bygninger i byområdet ved Vestervig. 3 kan vi placere, nemlig tinghuset, som blev opført i 1833, kroen overfor, muligvis noget ældre, og Teglgaarden, som er den ældste og bygget omkr. 1750 af Moldrup på Vestervig kloster. Den var som navnet angiver anlagt til fremstilling af tegl- og mursten, og leret hentedes i nærheden. Helt op til vor tid beskæftigedes mange mennesker i denne virksomhed under ledelse af indkaldte tyskere.

Indtil 1850 havde det egentlige bysamfund været tilknyttet kirken og dens nære omegn; her havde man indtil 1816 sognets eneste skole i Lindahlsminde skole, der var bygget i 1809 på en grund skænket af generalauditør Lindahl, som ejede Vestervig kloster. Før den tid undervistes sognets børn - på frivillig basis - i degneskolen, der lå lige ved kirkegårdens nordøsthjørne. I nærheden lå præstegården samt en del gadehuse, som de blev kaldt, bl.a. det kendte "blokhus".

Men flytningen af bysamfundet ved kirken til det nye byområde ved tinghuset skete kun langsomt, idet børnene herfra indtil 1914 vedblev at søge Lindahlsminde skole. Det år byggedes Vestervig skole.

Vejen, som passerede gennem Vestervig by, adskilte klosterjordene på den østlige side og Kjærgaards jorde på den vestlige side indtil åen, men det er først, da Teglgaarden bliver selvstændig, at en udstykning fandt sted fra denne.

Samtidig med oprettelsen af sognerådet eller sogneforstanderskabet, som det kaldtes i begyndelsen, startede den bymæssige bebyggelse, idet der i 1850 oprettedes et apotek, og senere kom Dommergården, hvor herredsfogeden residerede, et sygehus, som var amtets første, samt posthuset. Det sidste havde en årrække haft til huse i Teglgaarden, men fik sin selvstændige bygning i 1873. Distriktslæge Gotschalk byggede i 1852 det senere benævnte Ussinghus. Samtidig byggedes en række beboelseshuse i byen, af hvilke en del findes endnu. De gamle fotografier af byen fra den ældste tid viser, at Vestervig var de høje trappestens by.

UDDRAG AF SOGNEFORSTANDERSKABETS OG SOGNERAÐETS PROTOKOLLER m. m.

Kirkelige forhold.

Sogneforstanderskabets protokol påbegyndtes den 16. novbr. 1843. Af den fremgår det, at man havde lagt et stykke jord til *kirkegården*, og hvis "man ønsker lig begravet dér, bør man henvende sig til kirkesanger Vorde for at få den dertil fornødne plads udvist".

I 1891 blev der anskaffet et *orgel* til Vestervig kirke, og ved sognerådets møde d. 2. juni forelå der et andragende fra fru Breinholdt, fru Bach og frøken Riis - Lowson, der havde været de ivrigste i anskaffelsen, om at sognerådet ville lønne organisten. Dette blev vedtaget, og lærer Kobberø, Oksenhøl, blev kirkens første organist med den fyrstelige løn på 100 kr.

Sognerådet modtog 1875 en skrivelse fra Søren Stensgaard i Randrup m.fl. omtilladelse til, at der måtte afholdes *gudelige forsamlinger* på fattiggården af

lægprædikanter. Man vedtog ikke at give den ommeldte tilladelse, da sognepræsten (Riis - Lowson) som regel en gang ugentlig holdt gudelig forsamling sammesteds.

Allerede i 1888 ansøgte der om, at en sygeplejerske måtte holde søndagsskole i Oksenhøl nye skole, men sognerådet kunne ikke give tilladelsen, da man dog i forvejen måtte vide, hvem der skal forestå søndagsskolen, og hvad deri skal læres.

Der må også nævnes nogle få kendsgerninger om det åndelige liv i denne periode. I 1868 startede lærer Klausen en *højskole* i Villerup, inspireret af Kr. Kold, i hvis højskole han havde gået. Glødende begejstret for opgaven og med stor kærlighed til ungdommen tog han og hans hustru fat, men interessen hos egnens beboere stod ikke i forhold hertil, og efter 7-8 års forløb måtte den nedlægges. Pastor Ingerslev, der kom til Vestervig som sognepræst i 1864, støttede det åndelige arbejde.

Indre Mission, som startede med en lille kreds ud fra Søren Stensgaards og Jens Mathias Jensens hjem i Randrup, fik i 1886 bygget missionshus, men der var også en del sekterere, som tog et arbejde op, bl.a. mormonerne.

Den nye præst, pastor Riis - Lowson, der ansattes i 1876, var i begyndelsen venligt stemt mod Indre Mission, men i firserne begyndte "den thyske krig". En del præster angreb Indre Mission og fik gennemført, at møder ikke kunne afholdes uden tilladelse fra sognepræsten. Denne strid stod på i en lang række år og vakte nogen bitterhed i de thylandske sogne.

Skolevæsen.

Fra lærer Kierkegaard, Agger, forelå der 1875 en restanceliste over beboere, der skyldte ham *ålepenge*, *bartholomæuspenge* og *fisk*. Man forhandlede om at lade disse gamle ydelser overgå til kommunen og blev efter mange forhandlinger, hvori skoledirektionen deltog, enige om at yde lærer Kierkegaard et årligt afløsningsbeløb på 125 kr. 50 øre.

Der havde i en lang årrække været indsendt talrige andragender til sognerådet fra beboerne i *Krik* om at få en skole. Sognerådet havde hidtil udskudt sagen, men i 1887 meddelte den, at der skulle bygges en ny skolestue til lærer Sparrevohns skole (Lindahlsminde), og at lærer Kobberø skole (han var 2. lærer i Lindahlsminde) skulle flyttes til *Oksenhøl*, men kun med bolig for en ugift. Det oplyses, at Sparrevohn har over 100 børn i sin skole, men tilføjes, at omkr. 20 faktisk hører hjemme i *Randrup*, og man ønskede en ordning herpå. Iøvrigt var pastor Riis - Lowson meget ivrig for at forbedre skoleforholdene, idet han i en skoleplan fra 1886 foreslår oprettelse af en *realklasse*, hvori alle børn fra kommunen kunne optages, men dette frabad man sig.

Under primitive former påbegyndtes i 1885 en *teknisk skole* i Vestervig under ledelse af urmager P. Jensen, snedker Chr. Kjær og købmand Bach. I 1891 ansøgte man sognerådet om frit at benytte Oksenhøl skole til undervisningen, men sognerådet savnede bemyndigelse til at give tilladelser. Først i 1915 fik Teknisk Skole sine egne lokaler. Den oprettede haandværker- og borgerforening,

som støttede og drev Teknisk Skole, havde allerede i 1889 åbnet et *bibliotek* for medlemmerne.

Fattigvæsen.

I 1868 holdt sognerådet (som det nu kaldes!) møde med beboerne om oprettelse af en *tvangsfattiganstalt*, hvortil man søger at købe en dertil egnet gård. Christen Olesens i Gramstrup købes. Den skulle indrettes til at rumme 70-80 personer. Den første bestyrer blev forvalter Poulsen, Thorning ved Viborg. Løn 150 rigsdaler årlig, fri station for kone og børn, fri lægehjælp og procenter af arbejdsfortjenesten - dog højst 50 rdl. det første år.

Sundhedsvæsen.

Stine Kudsk, Nors, søgte 1843 om tilladelse til at kurere for benbrud o.s.v. samt fritagelse for den hende for kvaksalveri idømte mulkt. Flertallet var enige i at anbefale.

I 1846 foreligger en ansøgning fra farmaceut Bendixen om tilladelse til at anlægge et *apotek* forbundet med handel på Teglgaarden, hvilket blev anbefalet på det bedste. Året efter fremkommer en ansøgning fra fhv. apoteker Grosson om at måtte oprette et apotek med kolonialhandel i Vestervig. Anbefaledes som ovennævnte, idet man henviste til, at der var 4 mil til nærmeste apotek (Thisted og Søndbjerg).

Da der i 1850 igen fremkommer ansøgning fra brødrene Bendixen om oprettelse af et apotek, kan man forstå, at ansøgningen ikke er blevet approberet af de højere myndigheder, men i slutningen af 1850 fik apoteker Gundorph, Herning, tilladelse til at opføre et apotek på sin grund og sløjfe vejgrøften udfor den nye bygning. Gundorph købte apotekergaarden og boede her, indtil apoteket stod færdigt.

Jens Gundorph er født i Ølby ved Holstebro i 1806 som søn af sognepræst Jeppe Gundorph. Efter forskellige medhjælperstillinger afsluttede han sin eksamen med laud og blev bestyrer af Ringkøbings filialapotek i Herning fra 1832, indtil han i 1850 fik Vestervig nyoprettede apotek. Gundorph levede kun i 10 år herefter, hvorpå hans enke ansøgte om at fortsætte driften "indtil videre". Det fik hun tilladelse til under forudsætning af, at hun anskaffede en approberet provisor samt en eksamineret medhjælper. Selve driften skulle ske under tilsyn af apoteker Tullin Petersen, Thisted. Efter ansøgning blev hr. Tullin Petersen fritaget for dette hverv i 1865, da kollegiet kunne erklære, at "provisoren", som bestyrer apoteket, efter den ham aflagte ed må anses for selvstændig og ansvarlig i embedet". I 1877 oprettede fru Gundorph et hjælpeapotek i Koldby (selvstændigt i 1898). Som provisor ansattes E. L. Steinthal, som i 1878 - da fru Gundorph døde, selv overtog apoteket.

Allerede i 1893 ansøgte Steinthal om at måtte fraflytte apoteket og bosætte sig på Frederiksberg, men samtidig lade apoteket bestyre af en kyndig farmaceut, hvilket bevilgedes. Således kom apoteker Juul til Vestervig som bestyrer først indtil 1906, da Steinthal døde, og derefter 3 år under hans enke, der fik lov at drive apoteket videre. I 1909 rejste apoteker Juul til Odense, hvor han købte Albani apotek. Juul svarede en årlig afgift på 2500 kr. til fru Steinthal og havde købt ejendom og inventar for 15.000 kr.

Efter apoteker Juuls bortrejse ansattes Laurits Lassen som fru Steinthals bestyrer indtil fruens død i 1914,

hvorefter han selv overtog det. Samtidig fik apoteker Lassen tilladelse til at drive et hjælpeapotek i Hurup (30. juli 1914). Dette apotek blev selvstændigt i 1924. Laurits Lassen havde 1919 af visitator modtaget udtalelse om, at lokaler og inventar var i en tarvelig forfatning, hvorpå han i 1922 lod foretage en grundig ombygning og udvidelse. Herom hedder det ved næste visitats:

Siden sidste visitats har der fundet en tilbygning sted til apoteket, og i den nye fløj af huset er indrettet laboratorium, skære- og støderum samt skyllerum og opbevaringsted for glasemballage m.m. I kælderen er der indrettet særlige rum til syrer, levertran o.s.v. Laboratoriet er forsynet med alle de påbudte inventariegenstande: dampkedel med svaleindretning, tørreskab, endvidere dampbord, arbejdsbord m.m. Lokalet gør et venligt og lyst indtryk og er meget rummeligt. Ejendommen er dernæst forsynet med vandværk og kloak samt W. C.

Da apoteker Lassen flyttede til København (Amagerbro apotek), kom Hannis Perins Bryrup til Vestervig apotek. Han er den eneste apoteker, der døde i Vestervig, idet han kun levede til 1927. Derefter kom apoteker H. F. Jørgensen, der gjorde lejligheden grundigt i stand, indlagde centralvarme m.m.

I 1852 ansattes den første *distriktslæge* i Vestervig, Gottschalck, og kort tid efter byggede han det såkaldte Ussings hus. Han kom stærkt i arbejde, da en koleraepidemi var udbrudt herhjemme. Man delte sognet i distrikter, og 40 mand fik til opgave at påse, at al urenlighed snarest fjernedes fra husene, ligeså at der i hvert hus var vinduer, der kunne lukkes op. Herredsfogeden ønskede opførelsen af et lighus, men sogneforstanderskabet gik imod med den begrundelse, at der i så fald måtte opføres flere lighuse på forskellige steder i sognet. Der blev klaget over en del forurening og stank i Agger fra henkastet fiskeaffald og trankogning, og distriktslægen bad sogneforstanderskabet standse Vestervig marked på grund af eventuel smittefare.

I 1858 var der kommet en ny distriktslæge, nemlig Bech, og sammen med herredsfoged Voigt traf de foranstaltninger mod den nyopdukkede koleraepidemi. Man oprettede et lazaret i Krik, som senere flyttedes til Randrup. Line Moldrup (den sidstlevende af Moldrupslægten) i Vestervig hospital (ved kirken) skulle stå til disposition for 1 rdl. om dagen. 1865 nævnes et hus på Tåbel hede, som skulle anvendes til kolerasyge, og at man havde sikret sig lods Christen Bachs hus. Disse foranstaltninger blev ophævet i 1867.

Kommunikationsmidler

Man havde ingen *bro* over åen ved Gårdhusmølle, idet Peder Larsen Krabbe 1852 ansøgte om tilladelse til at lade en sådan bygge mod at kræve bropenge af dem, der færdedes over den. Det blev anbefalet med den tilføjelse, at det skulle stå enhver frit for at tage udenom. Han ansøgte også om vejens istandsættelse, men dette nægtede man, idet den kun tjente Agger købmænds og andres private interesser.

I 1875 rejstes spørgsmålet om en *jernbane* i Thy, og det siges i protokollatet, at man gør sig sin yderste flid for at samle flere mulige underskrifter. Samme år er sagfører Abildhauge blevet valgt til sognerådsformand. Sagen blev vedtaget i amtsrådet, men først i 1879 fremkommer der skriftligt vidnesbyrd herom. Det hedder her: I anledning

af, at det er vedtaget, at der skal anlægges en jernbane gennem Thy havde formanden henvendt sig til amtsrådet i en skrivelse af 26. maj, som oplæstes og alle medlemmer, undtagen Joachim Nicolajsen, sluttede sig hertil og ligeledes, at man bør søge at få jernbanen om ved Vestervig, og at man bør lade en jernbanelinie om ad Vestervig undersøge af en dertil kyndig mand for at se, hvormeget det vil forøge omkostningerne, og dertil anvende indtil 700 kr., dog såfremt amtsrådet hertil vil give sit minde. En uge senere deltog 8 af sognerådsmedlemmerne i et møde på Ydby kro for at forhandle med et amtsrådsudvalg om tilskud til jernbanen. De var enige om af Vestervig-Agger kommune at yde et tilskud af 19.500 kr. at indbetale med $\frac{1}{15}$ årlig i 15 år efter banens anlæg.

Men amtsrådet var ikke særlig villig til at lade banen gøre den omvej ad Vestervig, hvorpå sognerådet med undtagelse af J. Nicolajsen, der var imod, at banen kom til Vestervig, sendte et stærkt forment andragende om en station i sognet til amtet. Sagfører Abildhauge og proprietær Schourup, Gårdhusmølle, arbejdede meget for at få gennemført planen sammen med kammerherre Rosenørn, Randers, men dødsstødet fik tanken i en skrivelse, som sognerådet fik oplæst ved dets møde d. 1. decbr. 1879. Amtet vil ikke anbefale jernbaneforlægningen ad Vestervig, og sognerådet vedtog at svare:

”Da amtsrådet ikke vil give sine delegerede i jernbanekommissionen ordre eller bemyndigelse til at stemme for, at jernbanen føres over Vestervig, selv om Vestervig-Agger kommune vil tilsvare $\frac{3}{4}$ af det forøgede tilskud fra amtskommunen, som måtte blive en følge af forlængelsen, kunne sognerådet ikke se, at der i nogen måde vindes noget ved at tegne sig for det forlangte beløb, og man kunne derfor ikke gå ind på at give det fordrede bidrag til baneanlægget. I øvrigt blev Thybanen åbnet d. 23. maj 1882.

En meget interessant bemærkning findes i en skrivelse, som sognerådet sendte til amtet d. 28. decbr. 1894, hvor dette udæskes en erklæring angående *cykelkørsel*. Sognerådet erklærede, at det bør gøres cyklisten til pligt, når han skal passere en mødende vogn eller rytter, i tide at standse farten, vige til side og stå af, indtil vognen eller rytteren er passeret forbi.

I 1852 forelå en ansøgning om oprettelse af en *postekspedition* i Vestervig. Den blev dog ikke til virkelighed før i 1857, da løjtnant, urmager Schøtz blev brevsamler. Postsagerne afhentedes 2 gange ugentlig i Næssund, hvortil et dampskib bragte dem. Men i 1863 forbedredes brevsamlingsstedet til postekspedition, og den daværende ejer af Teglgården, E. A. Bendixen blev leder af kontoret, der i 10 år havde til huse på gården. Postdistriktet omfattede Vestervig, Agger, Lodbjerg, Hvidbjerg v. Aa, Ørum, Helligsø og Gettrup. Fra 1865 kørtes posten fra Struer til Ydby kro, hvorfra den afhentedes med post-vogn. I 1870-71 ekspederedes 11.284 breve, 30 postanvisninger til et beløb af 386 kr., 16 postoprævninger til et beløb af 87 kr., 1417 pakker og 52 aviser og tidsskrifter. I 1945-46 ankom 205.478 breve, 5960 postanvisninger til i alt 429.502 kr. og 6000 aviser og tidsskrifter.

Jydsk telefonselskab oprettede i 1891 en central i Vestervig med 16 abonnenter.

Handels forhold.

Den store *købmandsgård*, Bach og Jepsens virksomhed, hører til de ældste bygninger i Vestervig, og her har der gennem årene udfoldet sig et stort initiativ og dygtigt ledet forretningsliv. Endvidere må *Vestervig mejeri* nævnes som et af Thylands ældste fra 1887.

I 1848 forelå en ansøgning fra Niels Søe Pedersen Tousig, Thisted, om tilladelse til at oprette en *købmandshandel* i Krik. Det blev anbefalet under forudsætning af, at *regeringen ville billige en købstads anlæggelse ved Krik*, hvortil denne plads egner sig.

Morten Andersen, Krik ansøgte om tilladelse til *udsalg af brændevin*, fødevarer til fiskere og søfolk; Jens Mortensen, Aggergård, Svankjær om udskænkning af brændevin i pottlevis og Anders Mikkelsen i Villerup om krohold. Det første andragende bevilgedes og det andet med forbehold af politimesterens tilsyn, medens det tredje afsloges.

Man havde forøvrigt samtidig en del klager over ulovligt brændevinssalg mange steder i sognet. Søren Larsen af Møllerhuset faar tilladelse til at drive Vestervig kro i stedet for moderen, under hvem meget ulovligt var foregået. Han flyttede forøvrigt til Agger og fortsatte brændevinssalget der.

Senere søger købm. Werner, Thisted, også om tilladelse til at etablere et udsalg i Vestervig, hvilket nægtedes under henvisning til, at der var 3 udsalg i sognet og det måtte være fornødent.

I 1858 ansøgte købm. Fuglsang i Agger om tilladelse til sammen med broderen at oprette *bryggeri og maltgøreri* i Krik, hvilket anbefalede.

Sparekasse

Den første *sparekasse* i Thy var sparekassen for Thisted amt, som er oprettet i 1828. Men i 1871 viste der sig interesse for en Sydthyafdeling, der oprettedes som selvstændigt pengeinstitut. Man går ingen for nær ved at nævne sagfører Abildhauge som primus motor i dette foretagende. Hans far var lodsoldermand og boede i Kobberø, og lærer Johs. Nielsen i Randrup var hans lærer. Denne sørgede for, at Abildhauge fik en juridisk uddannelse, hvorefter han blev ansat på herredskontoret, hvor han avancerede til fuldmægtig. Senere gik han over til at drive sagførervirksomhed, som han drev i den bygning, som nu er De gamles Hjem i Vestervig. Her indrettedes også den første sparekasse, hvis kasserer, bogholder og direktør han blev. Han var præget af sin tids ånd, var noget bøs og kunne for dem, der ikke kendte ham, virke frastødende, især hans spørgsmål til en stakkels låner, som kunne blive hilst med: Hvad skal De bruge pengene til? Men bag det barske ydre bankede et varmt hjerte.

Retsvæsen

Det var jo såre almindeligt på de tider, at fremtrædende stillinger var beklædt med myndige mænd. Det var også tilfældet med stillinger som *herredsfogder*. Her må især nævnes herredsfoged Jansen, der kom til sognet i 1871. Han var afholdt, og hans domme blev respekteret.

Herredskontoret var til 1821 i Visby Vestergaard. Herefter flyttedes det med generalauditør Fischer til ”Teglgården”, som denne købte. Senere testamenterede generalauditør Fischer gården til C. Bendixen, og

dommerkontoret blev flyttet ud i den nuværende dommergård. Tinghuset blev opført i 1833.

Beskyttelsesforanstaltninger.

1848 begyndte Treårskrigen, hvilket fremgår af forskellige bestemmelser, bl.a. om oprettelse af *Bavner* ved Chr. Baggers hus, hvor der er udsigt til Kobberø strand, samt ved højen nær Gramstrup. Desuden skulle der gå *strandvagt* fra Kjærgaard til havet, og oprettes 2 bavner i Agger, - en ved Kanalen og en ved V. Agger. Beboerne blev opfordret til at anskaffe spydvåben. Kun en uge efter var mandskabet fra 18 til 45 år sammenkaldt, og de fleste havde spyd. Fremtidig skulle de møde hver søndag aften ved Vestervig kirke og indøves af arrestforvareren i brugen af våben samt i at slutte sig i kolonner.

I begyndelsen var man meget ivrig i den ugentlige eksersits, men efterhånden sløvedes interessen, og selv om amtet gav en reprimande og truede med bøder, hvis mandskabet udeblev, kølnedes interessen stærkt.

Den første dæmning ved Ø. Agger, ca. 600 alen, var til licitation. Civilingeniør English's tilbud paa 1700 rigsdaler blev antaget. Sidste del af dæmningen afsluttedes i 1871 for 425 rdl.

Vestervig oplevede i årene 1850-1900 en udvikling, som blev frodig grobund for den ny tids krav, dog tilsat en vis forsigtighed for at bevare de gamle traditioner.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1963, side 163-175).